

NEKOLIKO ARHIVSKIH PODATAKA O GRADNJI DUBROVAČKIH LJETNIKOVACA XVI STOLJEĆA

(s posebnim osvrtom na Gučetićev ljetnikovac u Rijeci dubrovačkoj)

F r a n o K e s t e r č a n e k

O dubrovačkim ljetnikovcima XVI. st., koji su se nalazili ili se nalaze još sačuvani na zemljištu bivše Republike malo se do sada pisalo.

G. 1951. objavljen je zapaženi rad o dubrovačkim dvorcima Ivana Zdravkovića. Knjiga je ilustrirana velikim brojem fotografskih snimaka, tehničkih crteža situacija i arhitektonskih detalja.¹⁾ Nešto prije toga objavio je omanju ilustriranu knjigu o dubrovačkim dvorcima i Nikola Dobrović kao prilog urbanističkom problemu Dubrovnika,²⁾ a g. 1953. tiskali su arhitekti D. Živanović i D. Vuković arhitektonsko-analitičku studiju o jednom gotičko-renesansnom ljetnikovcu u Sustjepanu u Rijeci dubrovačkoj.³⁾ Svima ovim arhitektonski analiziranim ljetnikovcima nedostajali su međutim povjesni podaci, koji bi bez sumnje znažno upotpunili njihovo poznavanje. Uzme li se međutim u obzir velika arhivska građa, koju bi trebalo proučiti, da se daje uz arhitektonski i povijesni prikaz gradnje rečenih dvoraca, prirodno je, da nijesu mogli biti uočeni ne samo b r o j n i važni građevni elementi, nego ni uzeti u obzir arhivski dokumenti, koji o tim građevinama govore.

G. 1947. objelodanio je povjesnik umjetnosti Cvito Fisković knjigu o graditeljima i kiparima XV i XVI st. u Dubrovniku, u kojoj je iznio na temelju arhivskih vrela i ličnih izvoda podatke za tridesetak ljetnikovaca građenih u XV st. naznakom vremena i načina gradnje, te imenima raznih majstora. Iz XVI st. iznio je brojna arhitektonska i stilska zapažanja za četiri ljetnikovca, dok

¹⁾ I. Zdravković: Dubrovački dvorci. Građa SAN knj. I. Beograd 1951.

²⁾ N. Dobrović: Dubrovački dvorci. Urbanistički zavod NR Srbije, knj. 3. Beograd s. a.

³⁾ D. Živanović i D. Vuković: Gotičko renesansna kuća u Sustjepanu. Anali Histor. instituta u Dubrovniku. God. II. Dubrovnik 1953.

je za neke druge utvrdio imena njihovih bivših vlasnika itd. a svima iznio bitne oznake i raspored sklopa.⁴⁾ G. 1966. objelodanio je Fisković opsežnu, zanimljivu studiju o kulturi dubrovačkog ladanja s osobitim obzirom na Sorškočevičev ljetnikovac na Lapadu, bogatim ilustrativnim materijalom (namještaja i drugih predmeta), čime je zorno predočen kulturni izgled jednog sačuvanog starog dubrovačkog dvorca.⁵⁾

Između g. 1957—1961. publicirane su prema arhivskim vrelima dvije rasprave o tri renesansna ljetnikovca obitelji Stjepović-Skočibuha u predjelu zvanom »Tricrkve« na Boninovu i na otoku Šipanu.⁶⁾

Poslije toga nisu do danas objavljene druge značajnije radnje o dubrovačkim ljetnikovcima iako se u Historijskom arhivu dubrovačkom nalaze brojni dokumenti o njihovoj izgradnji. Spomenut ću stoga ovdje ukratko samo neke od dokumenata, koje sam pronašao u tom arhivu.

U predgrađu dubrovačkom na Pločama, gdje su već u XV st. imali svoje ljetnikovce Vito Rastić, Junije Gradić, Junije Bunić, Tomo i Nikola Gučetić, ustanovio sam među ostalim, da je g. 1527. dao sagraditi ljetnikovac Frane Benešić. Ugovor je sklopljen pred notarom 22/10. iste godine, a gradili su ga gruški zidari Ivan Pavlović, Nikola Bogojević i Frano Mustafić.⁷⁾

Kad je g. 1554. odlučio Anton Đorđić da podigne ljetnikovac na Pilama (danas ulici Zrinjskoga), dao je javno razglasiti putem općinskog stola, da će biti prisiljen uzeti drugog zidara, ako zidar Nikola Tomov ne pristupi odmah gradnji njegovog ljetnikovca, kako se obavezao.⁸⁾

U Župi u Mlinima sazidao je g. 1522. župski zidar Petar Stjepanov Mihajlović ljetnikovac Ivanu Stj. Menčetiću, dok su drvodjelske radnje izvršili drvodjelci B. Stjepanović i P. Radonjić.⁹⁾ G. 1582. zidao je kuću Gabrijelu Crijeviću gruški zidar Lovro Damjanović uz saradnju korčulanskog klesara Antona Magalića.¹⁰⁾

U Župi, vjerovatno u Srebrnom, gradili su g. 1547. ljetnikovac vlastelinu Juniju M. Đorđiću, zidari Mihoć i Marin Antonović,¹¹⁾

⁴⁾ C. Fisković: Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku. Matica Hrvatska, Zagreb 1947.

⁵⁾ C. Fisković: Kultura dubrovačkog ladanja (Sorškočevičev ljetnikovac na Lapadu). Histor. institut JAZU u Dubrovniku, Split 1966.

⁶⁾ F. Kesterčanek: Dubrovački renesansni dvorac u Tri crkve i njegova kronika. Anali Histor. instituta u Dubrovniku. God. VI—VII. Dubrovnik 1959.

F. Kesterčanek: Renesansni dvorci obitelji Stjepovića-Skočibuhe na Šipanu. Anali Histor. instituta u Dubrovniku. God. VIII—IX. Dubrovnik 1962.

⁷⁾ Diversa Notarie 99 pod datumom navedenim u tekstu.

⁸⁾ Diversa Cancelarie 139, 44.

⁹⁾ D. N. 96, 114.

¹⁰⁾ D. C. 170, 41, 98

¹¹⁾ D. N. 109, 87

dok je ljetnikovac Ivanu L. Sorkočeviću gradio g. 1582. netom spomenut zidar Damjanović.¹²⁾

U Obodu sagradio je g. 1555. vlastelinu Antonu Stj. Gučetiću kuću s prešnicom gruški zidar Mihoć Radonjić.¹³⁾

U Gružu podigli su g. 1539. zidari Rusko Matutinović i Marin Rusković zid oko vrta Frana L. Lukarovića, u kojem mu je zatim gruški zidar Ivan Marković sagradio kuću. Ugovori sa spomenutim majstorima registrirani su u dubrovačkom notarijatu 10/4. i 2/5. iste godine.¹⁴⁾ Dana 9/10. 1548. ugovorio je zidar Marin Nikolić iz Rijeke dubrovačke s vlastelinom Đurom P. Sorkočevićem, da će mu sagraditi kuću u Gružu »na temeljima, koji su već podignuti«. ¹⁵⁾ G. 1550. upisano je u knjizi dubrov. kancelarije više opširnih ugovora o gradnji ljetnikovca Junija M. Bunića na gruškoj obali. Klesarske radove preuzeo je tom zgodom poznati mnogo zaposleni korčulanski klesar Jakov Pavlović, koje je i izvršio.¹⁶⁾ Ovaj ljetnikovac s gotičkim prozorima i terasom nosi i danas grb Bunića, a prelazio je kroz stoljeća iz ruku obitelji Bunića u posjed Sorkočevića, Pucića i Gradića.

U neposrednoj blizini na gruškoj obali dao je Marin Luke Bunića sagraditi g. 1578. ljetnikovac, koji je nešto pregrađen i danas u rukama iste obitelji Bunić-Bona, dakle skoro 400 godina.¹⁷⁾ Do njega je renesansni Gundulićev ljetnikovac, čija povijest će biti posebno objavljena.

Između g. 1578—1582. dao je bogati pučanin Tomo Franov Sargrojević, da mu zidari na njegovom zemljištu nad crkvom sv. Nikole u Gružu lome i beru kamen. Na tom niveliranom zemljištu sagradio je zatim kuću, pri čemu mu je svu potrebnu drvenariju izradio drvodjelac Šime Radin. Kuća se spominje g. 1583. kao dovršena, i-ako u sporu sa susjedom Josipom Lesina, jer su na terasi prozori protupravno gledali u njegov vrt, a kameni luk bio sagrađen na njegovom zemljištu.¹⁸⁾

G. 1580/81. nailazimo na ugovore s gruškim zidarima Jakovom Mihajlovićem, Božom Ruskovićem i Nikolom Jurjevićem, koji su gradili ljetnikovac Andriji Buniću na Lapadu ispod brda Petke.¹⁹⁾ Ruševine ove zgrade vide se još i danas nedaleko bivšeg Crijevićevog (poslije Konstantinović-Medarevog) ljetnikovca restauriranog g. 1940.

G. 1567. ugovorio je Junije M. Bobaljević s kamenarima Mihoćem Vukanovićem i Ivanom Vlatkovićem iz Ploča, da mu u njegovom vrtu u Gružu snizi stražnji dio zemljišta, koji je bio brdovit i kamenit i da ga zatim izravnaaju tako da će moći na njemu sagra-

¹²⁾ D. C. 170, 41

¹³⁾ D. N. 114, 99

¹⁴⁾ D. N. 105 pod gore navedenim datumima

¹⁵⁾ D. C. 131, 7

¹⁶⁾ D. C. 134, 194, 196, 197, 201, 216

¹⁷⁾ D. C. 164, 175 — D. C. 165, 124

¹⁸⁾ D. N. 119, 33 — D. N. 122, 97 — D. C. 164, 132 — D. C. 170, 145

¹⁹⁾ D. C. 167, 61 — D. C. 168, 106 — D. C. 169, 104

diti kuću.²⁰⁾ Poslije toga je g. 1586. Junijev sljednik Mihajlo A. Bobaljević obavezao Konavljana Vidaka Đurovića, da odlomi toliko kamenja, koliko će dostajati, da na tom mjestu izgradi kulu, koja će stajati povrh njegove kuće i perivoja.²¹⁾ Držim, da je zanimljivo ovdje spomenuti, da na bivšem području Republike — osim ove nestale kule — ima još i danas dosta više ili manje sačuvanih kula u uvali Sumartin na poluotoku Lapadu, u Rijeci, u Orašcu, na otocima Koločepu, Lopudu, Šipanu (Suđurđu), Mljetu (Prožuri i Koritima), u Čepikućama, u Brijesti i Pijavičinome i Orebićima na poluotoku Pelješcu, itd. koje su bile podignute da brane pučanstvo od gusara. O nekima je pisao L. Beritić.

G. 1541. ugovorio je vlastelin Frano M. Kabožić, da mu zidar Marin Nikolić iz Ogarića sagradi kuću u Rijeci dubrovačkoj.²²⁾ Dne 7/3. 1553. registriran je u dubrov. kancelariji ugovor, kojim je Ivan Jerolimov Gundulić ugovorio, da mu gruški zidar Basko Bogojević gradi ljetnikovac u Rijeci.²³⁾ Iste zgode dobio mu je kamen potreban za gradnju korčulanski kamenar Martin Rose, a korčulanski klesar Anton Marković isklesao mu je 12 kamenih prozorskih okvira za prizemlje i za dvoranu u prvom katu, 4 kamina, 4 portala za sobe, 2 zidna umivaonika, dva grba obitelji Gundulića, dva ulazna i izlazna kućna vrata, stepenice i luk na dnu stepenica, te potrebne kamene zupce.²⁴⁾ Kako je poznato nekoliko godina prije toga dao je sagraditi prije spomenuti I. J. Gundulić palaču i u Gradu (danas u ulici Božidarovićevoj), koju mu je projektirao i gradio poznati jakinski graditelj Jerolim Catani.²⁵⁾

G. 1568. dao je vlastelin Frano Bobaljević, da mu riječki zidar Beno Mihočević sagradi u Rijeci prizemnicu dugačku unutar zidova 30, a široku 14 lakata.²⁶⁾

Dne 8/6. 1583. pristupio je gradnji svoga ljetnikovca u Rijeci vlastelin Martol P. Pucić, pa je toga dana naručio od korčulanskog klesara Vinka P. Kršulovića 5 kamenih okvira za prozore, te 1 portal izrađen na renesansni način (»alla romana«), kakve je izradio Marinu A. Sorkočeviću, nadalje dva kamena okvira za vrata, od tih jedan za orsan, jedno pilo poput onoga u Bartola Nalješkovića, jedan kamin izrađen na francuski način (»alla francese«), te 50 lakata krovnih kamenih vodnih žljebova (konala) i 50 zubaca izrađenih na renesansni način.²⁷⁾ To je današnja kuća Kolić u Komolcu.

Kao zanimljivost spominjem, da je dana 27/4. 1573. sklopila ugovor seljanka Anica Božova sa zidarom Tomom Vučićevićem, da joj sagradi kuću na Osojniku povrh Rijeke.²⁸⁾ Ovakve su registracije

²⁰⁾ D. N. 117, 236

²¹⁾ D. N. 123, 155

²²⁾ D. C. 127, 60

²³⁾ D. N. 109, 60 — D. C. iz g. 1552/3, str. 197

²⁴⁾ D. C. 137, 197

²⁵⁾ D. N. 109, 84. O njoj je pisao C. Fisković.

²⁶⁾ D. N. 117, 253

²⁷⁾ D. C. 170, 153

²⁸⁾ D. N. 118, 195

malih seljačkih i gradskih kućica bile dosta rijetke u Dubrovniku, jer su tarife za upis bile prilično visoke.

G. 1526. obvezao se zidar Ljubo Lukšić iz Koludraca, da će sagraditi u Šumetu kuću vlasnici Frani udovi Bernarda N. Gundulića.²⁹⁾

Iste godine ugovorio je gruški zidar Pavao Lucić, da će u Zatonu sazidati ljetnikovac Damjanu P. Benešiću,³⁰⁾ a g. 1540. zidao je zidar iz Zatona Mihoć Marković u istom selu kuću prizemnicu Petru N. Prodanello.³¹⁾

Dana 11/12. 1548. odlučio je sagraditi ljetnikovac u Zatonu Marin L. Sorkočević, kako se to vidi iz ugovora sklopljenog sa zidarima u dubrovačkom notarijatu.³²⁾ Potreban klesani kamen dobavili su mu tom prigodom zatonski zidar Bartol Vlahušić i riječki zidar Đivo Cvjetković.³³⁾

U kasnu jesen g. 1548. obvezali su se također pred notarom gruški zidari Ivan i Đivo Pavlović, te Đivo Đorđević, da će sagraditi ljetnikovac i zid oko kuće u Zatonu vlastelinu Jer. M. Bučinčiću Bucignola.³⁴⁾

G. 1520. sklopio je Luko I. Sorkočević ugovor sa zidarima Živanom Ljubojevićem, Ginkom Matkovićem i Ljubom Lukšićem, svima iz Koludraca, da će mu na otoku Koločepu srušiti staru kuću i sagraditi novu.³⁵⁾

Dne 30/6. 1544. pristupili su gruški zidari Luko i Mirčeta Stojković gradnji ljetnikovca Mihi Menčetiću na istom otoku.³⁶⁾

Dne 17/3. 1582. ugovorio je u kancelariji vlastelin Ivan Lovre Sorkočevića s poznatim korčulanskim klesarom Nikolom Pomenićem, da će mu izraditi kamene okvire za prozore, i zupce konala (dentes seu modiones sub canalibus) za njegov ljetnikovac, koji je također gradio na Koločepu.³⁷⁾

Na otoku Lopudu gradili su g. 1528. gruški zidari Ivan Radovanović, Jakov Paškojević i još trojica njihovih drugova zdenac i ljetnikovac Jerolimu Stj. Grandiću,³⁸⁾ dok je dvadeset godina kasnije šipanski zidar Maro Andrašević gradio kuću istom Gradiću također na ovom otoku na mjestu zvanom »Bige«.³⁹⁾

Na Šipanu gradili su g. 1527. zidari Ilija Radinković i Marko Miljević ljetnikovac Frani Đorđiću.⁴⁰⁾ Tu je sagradio i Ivanu S. Đorđiću ljetnikovac zidarski majstor Jakov Vlahušić,⁴¹⁾ dok je iste

²⁹⁾ D. C. 115, 46

³⁰⁾ D. N. 99, 77

³¹⁾ D. C. 131, 182

³²⁾ D. N. iz g. 1548. str. 46 etsq.

³³⁾ D. C. 133, 243 — D. C. 141, 85 — D. C. 132, 259

³⁴⁾ D. N. iz g. 1558. str. 30

³⁵⁾ D. C. 109, 100

³⁶⁾ D. C. 130, 39 — D. N. 108, 43

³⁷⁾ D. C. 169 pod gore navedenim datumom

³⁸⁾ D. C. 115, 230

³⁹⁾ D. N. 109, 121

⁴⁰⁾ D. C. 115, 198

⁴¹⁾ D. C. 142, 156

godine Frano L. Lukarević ugovorom sklopljenim u kancelariji 23/10. dao da mu zidari sagrađe kraj njegove stojne kuće još jednu kuću.⁴²⁾

U Janjini na Pelješcu preuzeli su obavezu gruški zidari Pavao Živković i Ivan Pavlović g. 1526, da će sagrađiti ljetnikovac Nikoli M. Gučetiću,⁴³⁾ a četrdeset godina poslije sagrađili su na posjedu Pavla M. Gučetića na mjestu zvanom »Zaglavac« zidari Ivan Mihajlović Dubrovčanin, Vinko Marković Gružanin i Pavao Petković kapelu 10 lakata dugačku i 6 lakata široku uz obavezu, da od građenja neće odustati, dok je konačno ne dovrše.⁴⁴⁾ Ovakove klauzule susrećemo često u XVI. st. u građevnim ugovorima, jer su se zidari znali istodobno zaposliti na više mjesta, tako da su naručioc i gradnja bili primorani da se »penalom« osiguraju od odugovlačenja u izgradnji.

Iz »Knjige prodaja« dubrov. Historijskog arhiva doznajemo, da je Lucijan M. Getaldić posjedovao u Orebićima ljetnikovac s vrtom ukrašenim stupovima i ograđen zidom, koji je g. 1549. prodao poznatom dubrov. pomorcu, brodovlasniku i velikom trgovcu Tomi Stjepanoviću zvanom Skočibuha,⁴⁵⁾ kojemu su malo zatim gruški zidari Marin i Tomo Rusković, te Pavao Tomašević iz Lozice sagrađili još jednu kuću.⁴⁶⁾

U kancel. knjizi iz g. 1557. čitamo, da je 12/7. na svom posjedu na polju u Orebićima pristupio gradnji svoje kuće Savin Palmotić,⁴⁷⁾ a iz notar. knjige iz g. 1584. doznajemo, da je Jerolimu J. Buniću, prigodom diobe među braćom dodijeljena velika novo sagrađena kuća s vrtom i kmetskom kućicom u istom mjestu.⁴⁸⁾ Osim ovih imali su u to vrijeme svoje imanja u Orebićima vlastela Pucići, Bobaljevići, Gradići, Rastići, Sorkočevići, Bučići i ostali.

Gore spomenuti ugovori služe kao primjer velike građevne djelatnosti u XVI stoljeću, vremenu najintenzivnije gradnje dubrovačkih ljetnikovaca, a naravno, da ih u arhivu ima još mnogo.

Iako je činjenica, da pred istraživačima dubrovačke kulturne povijesti stoji mnoštvo arhivskih vrela o gradnji dubrovačkih palača, dvoraca i ljetnikovaca, usprkos toga nije do danas uspjelo pronaći i objaviti sve dokumente o gradnji dvaju najreprezentativnijih dvoraca dubrovačke graditeljske kulture. To je prije svega Sorkočevićev ljetnikovac (danas Historijski institut JAZU) na Lapadu, gdje se ne zna za početak i rast ove građevine, niti za sve njene majstore.⁴⁹⁾ Navodi se, da se arhivski spisi nijesu sačuvali.⁵⁰⁾ No ako se uvaži, da su se u ono vrijeme dubrovačke palače i ljetnikovci gradili godinama, jer su bili građeni u kamenu i s mnogo ukrasa

⁴²⁾ D. C. 142 pod gore navedenim datumom

⁴³⁾ D. N. 99, 49

⁴⁴⁾ D. N. 117, 152

⁴⁵⁾ Vendita Cancellarie iz g. 1549. str. 29.

⁴⁶⁾ D. C. 139, 154, 155

⁴⁷⁾ D. C. 143, 158

⁴⁸⁾ D. N. 123, 34

⁴⁹⁾ C. Fisković: Kultura dubrov. ladanja, str. 10

⁵⁰⁾ Isti, ibidem

na kući i u vrtovima, tako da je primjerice Stjepovićev zamak u Suđurcu građen 16 godina, a Gučetić-Zbutega-Lazarevićev ljetnikovac u Rijeci 6 godina, pitamo se, ne bi li trebalo dalje nastaviti istraživanjem, da se pronađu dokumenti o graditeljima Sorkočevićevog ljetnikovca? Ni za Stjepovićev dvorac u Tricrkve ne zna se gotovo ništa o samoj gradnji, jer nijesu nađeni ni ugovori o zidanju, ni imena zidara, a kamoli projektanti zgrade, terasa i vrtova iako bi sve to bilo važno i zanimljivo. Ipak se drži, da se ugovori o zidanju toga dvorca s v a k a k o nalaze negdje među arhivskim spisima,⁵¹⁾ no činjenica je, da su se dvije poslovne knjige Vice Stjepovića u kojima je svakako bilo podataka o toj gradnji izgubile, a kancelarijske knjige iz g. 1575/6, 1578/9. i ona iz g. 1581, u kojima su se vjerojanto mogli nalaziti dokumenti u vezi spomenute građevine, da su danas nepotpune i manjkave.⁵²⁾

Podatke o nekim ljetnikovcima nalazimo kadšto i u *stranim arhivima*. Tako je poznato, da su podaci o ponovnoj izgradnji nadbiskupskog ljetnikovca na Šipanu pronađeni u Palatinskoj biblioteci u Parmi u Italiji među spisima dubrovačkog nadbiskupa Lodovika Beccadellija, gdje se spominju i renesansni ljetnikovci Ivana Marina Gundulića, Nikole Ranjine, Stjepana Gradića i tako zvana »Biskupija« u Gružu.⁵³⁾

Osim arhivskih podataka govore nam o vlasnicima i graditeljima pojedinih ljetnikovaca, te o vremenu izgradnje — uz stilske karakteristike — i *grbovi* uklesani u same građevine. Tako se primjerice Gundulićev ljetnikovac na Lapadu nad uvalom Sumartin (danas zvan »Rašica«) netačno pripisuje obitelji Stjepović-Skočibuha,⁵⁴⁾ iako se na kruništu njegovog bunara, koji se nalazi ispod ulaznih arkada i sada vidi grb Gundulića, koji su taj dvorac zajedno s bunarom i izgradili u drugoj polovici XVI stoljeća. I pretpostavka povezana s tim dvorcem, da je u njegovoj blizini bila obrambena kula (tvrđava)⁵⁵⁾ ne može se prihvatiti, jer ova nije vezana s istim dvorcem iz kojega bi se moglo u slučaju potrebe direktno skloniti u kulu kao što je to u dvorcima Stjepovića i Sagrojevića na Šipanu i u Sorkočevićevom u Rijeci, koji su s kulama funkcionalno vezani. Držimo stoga, da su ruševine uz dvorac zvan po obitelji »Rašica« vjerojatno ostaci jednog susjednog lapadskog ljetnikovca za koji se danas ne zna ni tko ga je gradio, ni kada je sagrađen. Ubikacije nasuprot Stjepović-Sagrojevićevih ljetnikovaca, koji su svi redom građeni u XVI stoljeću dokumentarno su već utvrđene tako, da se za jednog znade da se nalazi kod »Tricrkve«, druga dva u Suđurcu na

⁵¹⁾ J. Tadić: Dubrovački portreti. Srpska knjiž. zadruga. Beograd 1948, str. 117

⁵²⁾ F. Kesterčanek: Dubrovački renesansni dvorac u »Tricrkve«, str. 407

⁵³⁾ J. Torbarina: Fragmenti iz neizdatih pisama Lodovika Beccadellija. Revija »Dubrovnik«. Dubrovnik 1929. str. 323—325, 328, 330, 334

⁵⁴⁾ N. Dobrović, ibidem str. 19, 29

⁵⁵⁾ I. Zdravković, ibidem str. 83

otoku Šipanu, dok smo već pružili dokaze, da je četvrti ljetnikovac sagradio Tomo Fr. Stjepović zvan Sagrojević poviše crkve sv. Nikole u Gružu g. 1582.

Ljetnikovac »Zago« u Gružu na Batali naveden pod imenom obitelji Getaldić-Gundulić,⁵⁶⁾ sagradila je u XVI st. obitelj Đorđića, čiji grb još i danas resi bivši Orsan zgrade.⁵⁷⁾ Inače tom dvorcu, koji danas više nema svoj nekadašnji perivoj, ribnjak i paviljon, u novije su doba naknadno dograđene na teraci neke prostorije. Slično je i kod dvorca Marina L. Bunića na gruškoj obali, dok su veliki dijelovi zgrade naknadno dozidani Crijević Pucićevom (Nerunovom) dvorcu na Pilama. Prizidana je cijela polovica zgrade s taracom i trijemom gotičkom ljetnikovcu znanom po obitelji književnika Kosora, a Sorkočevićevom ljetnikovcu (sada Historijskom institutu JAZU) tzv. »Neptunova dvorana«, kako se to razabire iz kancelarijskog ugovora od 21/8. 1579,⁵⁸⁾ nešto povišenog sjevernog dijela krova, nedavno niveliranog,⁵⁹⁾ i činjenice, da taj ljetnikovac prelazi preko ustaljenog dubrovačkog pravougaonog oblika i nadopunjuje se produženim pobočnim (sjevernim) krilom.

Ljetnikovac Bundić, sada Majstorović u Gružu na Batali, netačno je pripisivan obitelji Stjepović-Skočibuha.⁶⁰⁾ Njegova atribucija toj obitelji može se razumjeti jedino tako, jer je dvorac Stjepović-Skočibuha u »Tricrkve« došao u XVII st. u ruke Bundića, pa zato neki pogrešno vežu ime Stjepovića i uz ovaj gruški ljetnikovac.

Ostaci zidova, koji stoje pokraj Sorkočevićevog dvorca u Rijeci pripisuju se Gundulićima,⁶¹⁾ dok se iz grba uzidnog na uglu zida vidi, da je to bio ljetnikovac obitelji Rastića. Spomenut ću još, da dvorac Natalić u Gružu ima na svojem pročelju grb Pucića, ljetnikovac Konstantinović-Medar sa starom kapelom iz XIII st. koju je podigla obitelj Benešića, da nosi grb Crijevića, Kabužićev dvorac u Batahovini grb Bunića itd.

Đorđićev ljetnikovac na Lapadu, kasnije Gradića, bio je nekada sagrađen u renesansnom stilu, a istom potkraj prošlog stoljeća pregradio ga je August Mayneri rodom iz Mletaka u pseudogotičku građevinu, kakav danas gledamo.⁶²⁾ O dvorcu Luke Pucića (?) zvanom »Kosor« na Lapadu sa gotičkim pročeljem pisano je kao o jedinstvenoj građevini⁶³⁾ iako je polovinu zajedno s terasom i arkadama ispod nje dogradila obitelj Rubrizius tek g. 1900. Razumljivo je, da ovakve dogradnje i pregradnje tokom vremena mijenjaju prvotni originalni izgled zgrada i mogu dovesti do pogrešnih zaključaka.

Kadšto iako rijetko i sami *natpisi* u kamenu govore o vremenu izgradnje pojedinih ljetnikovaca, njihovih kapela ili perivoja. Tako

⁵⁶⁾ I. Zdravković, ibidem str. 76 — N. Dobrović, ibidem slike 48, 49

⁵⁷⁾ Testamenta Notarie iz g. 1609. str. 177

⁵⁸⁾ D. C. iz g. 1579. pod gore navedenim datumom

⁵⁹⁾ C. Fisković: Kultura, str. 66

⁶⁰⁾ I. Zdravković, ibidem str. 72

⁶¹⁾ Ibidem str. 64

⁶²⁾ N. Dobrović, ibidem slike 60, 61

⁶³⁾ Ibidem slike 62, 63, 64 — I. Zdravković, ibidem str. 79

je uklesana na Gučetićevo ljetnikovcu u Trstenom godina 1502, kada je bila građena prvotna gotička zgrada na mjestu sadašnje renesansne. Natpis je s godinom objavio C. Fisković. U perivoju Gundulić-Kesterčanekovog ljetnikovca u Gružu uklesana je na jednoj stepenici 1527. godina, kada je sagrađen taj perivoj s ribnjakom. Na bunaru nadbiskupskog ljetnikovca na Šipanu čita se g. 1557, tj. druga godina Beccadellijevog boravka u Dubrovniku, kad je taj ljetnikovac izgrađen. Na jednom ljetnikovcu na Konalu, koji je do nedavno pripadao Radovaniju uklesana je g. 1571. Na pročelju kapelice Pavla Stj. Gučetića u Rijeci čita se g. 1595., dok se ispod grba nad ulaznim vratima u perivoj Sorokočevićev na Lapadu nalazi kako je poznato g. 1521.

Ovdje smo naveli neke primjedbe k radovima arhitekata Dobrovića i Zdravkovića, no valja istaknuti, da su oni unatoč toga s istima djelima dali našoj nauci vrijedne doprinose. Nekim propustima očito je razlog taj, što je Dobrovićeva knjiga pisana u prvim poratnim godinama i u izuzetno teškim prilikama zbog čega su se u tekstu potkrale očigledne greške, koje je autor obećao u narednim izdanjima ispraviti,⁶⁴) dok je u Zdravkovićevoj knjizi historički dio ostao nedorečen, a obrađeno samo dvadeset odabranih dvoraca tehničkim crtežima, snimljenim situacionim osnovama i detaljima. Do novih ispravljenih i nadopunjenih izdanja ovih knjiga na žalost nije došlo, a nastojanja naših naučnih krugova, da se pristupi jednoj reprezentativnoj strogo naučnoj obradbi *svih značajnijih* starijih dubrovačkih ljetnikovaca s arhitektonskog i historijskog gledišta nijesu do danas ostvarena. Spomenut ću ovdje samo neke od ljetnikovaca, koji se kod konačne obrade ne će moći mimoći. Zuzorić-Bizzarov (danas Kljunakov) dvorac u »Čempresati«
nedaleko Komolca, ljetnikovac Gundulićev u Komolcu, ruševine Bundićevog ljetnikovca na Lapadu poviše crkve sv. Mihajla, Crijevićev (Konstatinović-Medarov) ispod velike Petke, ljetnikovac Pucićev (Pitarevićev) na Lapadu, ljetnikovci Natalićev, Pracatov i Gučetićev kod Tricrkve kraj Boninova, stari Đorđićev gotički dvorac u ruševinama na Lopudu, Getaldićev, Stjepović-Sagrojevićevi dvorci u Suđurcu. nadbiskupski ljetnikovac na šipanjskom polju, Sarakin (Halerov) dvorac u Slanom, Zamanjin u Zatonu, Getaldićev, Pucićev i Bundićev u Župi, ruševine Bobaljevićevih ljetnikovaca na Pločama i na Lapadu kod Gospe od Milosrđa, itd.

Uslovi za izgradnju dubrovačkih ljetnikovaca nastali su na Pločama, u Gružu i u Rijeci dubrovačkoj već sredinom XV stoljeća, da zatim njihovo podizanje dosegne pun zamah gotovo po cijelom zemljištu Republike u doba velikog materijalnog uspona Dubrovnika u XVI stoljeću.

Jedan od najvećih ljetnikovaca, nanizanih uz desnu obalu Rijeke dubrovačke, s bogato i precizno izrađenim arhitektonskim dijelovima u kamenu građen je od g. 1575. do 1581. za Klementa

⁶⁴) N. Dobrović, ibidem str. 3

Vlaho Gučetića, člana jedne od najbrojnjih i najistaknutijih dubrovačkih vlasteoskih porodica, na koji ću se posebno osvrnuti.

Gučetići, koji se u arhivskim spisima spominju pod imenom Goze, Gozius, Gaçe, Gačić, latinski Gadius, talijanski Gozze, izdanak su neretvanske obitelji Pikurarevića (Ovčarevića), od kojih se već g. 1302. jedan istaknuti član nazivlje Kliment de Picuraro, odnosno Clemens de Goze. Ime Klement se poslije udomaćilo kod te obitelji, pa se često nasljeđuje.⁶⁵⁾ Tako se spominje Klime Gučetić, punomoćnik Republike, koji je g. 1333. bio poslan raškom kralju i Stjepanu banu bosanskom radi vindikacije Stona i Pelješca. Ističe se i Klement M. Gučetić, koji je g. 1458. ugovorio izgradnju svog ljetnikovca i arsenala u Gružu. Zaslužan je i Klement Raf. Gučetić, koji je oporučno namirio novce za izgradnju »Hospitala milosrđa« u gradu. Jedan Klement Ant. Gučetić bio je g. 1535. tutorom malodobnom Savku Bobaljeviću, poslije poznatom hrvatskom i talijanskom pjesniku. Kroz brojne arhivske spise pojavljuje se u XVI st. u raznim zgodama i ime našeg Klementa Vlahovog Gučetića. Njegov otac Vlaho Klementov Gučetić obavljao je brojne državne i privatne poslove, pa ga spominju državne knjige XVI st. u najrazličitijim zgodama i djelatnostima. Tako je g. 1546. kao izvršilac oporuke Ilije I. Bunića naručio od Vlaha M. Držića, Marinova brata veliku oltarnu sliku, koju je Ilija zavještao nekoj crkvi.⁶⁶⁾ Iste godine javlja se kao ortak s Lopuđaninom Nikolom Vukanovićem prigodom osnutka ribarskog udruženja za lov i prodaju srdela.⁶⁷⁾ G. 1545. srećemo ga prigodom neke gradnje uz njegovu staru obiteljsku kuću smještenu u gradu kraj samostana sv. Marije od Kaštela, koju su podizali zidari Zadranin Ivan Petrović i Konavljaniin Pavao Andrijić.⁶⁸⁾ G. 1573. spominje se neki Vlahov posjed u Koludarcu koji je kupio od Marka Stjepkovića⁶⁹⁾ itd.

Njegov sin Klement, graditelj renesansnog ljetnikovca s gotičkim elementima, najljepšeg na desnoj obali Rijeke, prošao je po običaju dubrovačke vlastele za mladih dana osnovnu i srednju školu u Dubrovniku, a obzirom na njegov kasniji javni rad može se pretpostaviti, da je nakon svršenih škola u Dubrovniku nastavio nauke u Italiji.

Iako se do sada o Klementu V. Gučetiću u našoj literaturi, koja se bavi kulturnom i političkom poviješću dubrovačkom rijetko pisalo, ipak sam našao u aktima arhiva niz podataka iz njegovog života, naročito u vezi gradnje njegovog ljetnikovca, danas reprezentativnog kulturnog spomenika. Klement se prije svega odao zanimanju svojih pređa, upravljanjem poljskih imanja u Gružu, Sustjepanu, Stupi, Šipanu, Mravincima, Šumetu i u okolici Stona, kao i kućama u gra-

⁶⁵⁾ M. Medini: Starine dubrovačke. Dubrovnik 1935. str. 99, 102, 112, 117

⁶⁶⁾ D. C. 133, 128

⁶⁷⁾ D. N. 118, 48

⁶⁸⁾ D. C. 108, 130

⁶⁹⁾ D. C. 108, 216

du.⁷⁰⁾ On se bavio i praktičnim trgovačkim poslovima,⁷¹⁾ a nalazimo ga, kako podiže u stonskoj okolini mlinove (vjetrenjače) za meljavu žita i maslina.⁷²⁾ Diplomatska vještina bila je ipak prava odlika u Gučetića, koji su uz redovne poslove našli vremena, da se bave znanstvenim i umjetničkim radom, te ostavili brojna književna, filozofska, pjesnička i karitativna djela, a bilo je među njima i vrsnih pomoraca, te zapovjednika ratnih galija itd.⁷³⁾ Spomenutoj obiteljskoj *diplomatskoj vještini* predao se političkom zrelošću i okretnošću i naš Klement. Zato je on poput svojih predaka često išao u poslanstva, a vlada ga je radi njegove sposobnosti i karaktera mnogo cijenila. No jedna afera izazvala je nakon Klementove smrti među vlastelom veliko uznemirenje. Njen član Klement naredio je g. 1564. u oporuci svojim nasljednicima da vrate Republici 870 dukata, koje je bio neovlašteno zadržao od državnog novca, koji je primao kao njen predstavnik u inozemstvu. Pored toga naznačio je u oporuci i imena neke druge vlastele, koja je s njim učestvovala u tim poslanstvima i koja se na isti način koristila državnim novcem.⁷⁴⁾ Poznato je međutim, da su vlastela, ne samo u poslanstvima nego i u drugim prilikama koristili svoje položaje i oštećivali državu. Tako se znade, da su oni kao nadzornici državnih gradnja iskorištavali graditelje za svoje privatne poslove, nepravedno im produljivali ugovorene rokove izgradnje, trošili više od određene svote i slično.⁷⁵⁾ Nešto takva, čini se, da se dogodilo i g. 1520/21. kada je Petar J. Sorkočević bio nadzornik nad gradnjom crkve sv. Spasa u gradu, a istodobno gradio svoj ljetnikovac na Lapadu, a slično se desilo kad je Klement V. Gučetić kao poslanik Republike gradio svoj ljetnikovac u Rijeci dubrovačkoj.

Kako je iz arhivskih spisa vidljivo, Klement je imao za vrijeme gradnje zbog pomanjkanja sredstava dosta neprilika, nedostajali su

⁷⁰⁾ D. N. 108, 130 — D. C. 118, 216 — D. C. 172, 113 — D. C. 174, 37 tergo libri — D. C. 167, 96 itd.

⁷¹⁾ D. N. 118, 48

⁷²⁾ Consilium Rogatorum iz g. 1584/6 str. 209

⁷³⁾ U dubrovačkoj literaturi spominju se do kraja XVI st. među ostalim književnicima Pero Gučetić, biskup stonski, na čijoj je nadgrobnoj ploči bilo napisano: »Hic intus ille, qui scripsit opuscula mille« (1564). Među filozofima: Ambrozije Gučetić (1563—1632), Nikola Vitov Gučetić (1549—1610). Među mecena znanosti i umjetnosti: Ambrozije Gučetić, koji je ostavio svoju biblioteku dominikanskom samostanu u Dubrovniku, te Arkandeo Gučetić, koji je dobio razne knjige istoj biblioteci, Lujo Gučetić naručitelj (1520) velike Tizianove oltarske slike za franjev. crkvu u Ankonu. Među skladateljima Frano Gučetić zvan Dragojević (1588—1658). Među govornicima: Ivo Gučetić jedan od najvrsnijih dubrov. govornika XVI st. Među diplomatima: Marin, Rafo i Šiško Gučetić, koji se spominju u raznim diplomatskim misijama u XIV st. Đuro Gučetić, koji je g. 1430. isposlova kod sultana Murata povelju o slobodnoj trgovini Dubrovčana po turskom carstvu, Ivo Gučetić, Serafin Gučetić (1496—1547), francuski diplomat itd.

⁷⁴⁾ J. Tadić, *ibidem* str. 117

⁷⁵⁾ *Ibidem*, C. Fisković: Naši graditelji, str. 163.

mu novci s kojim bi platio zakupninu za zemljište na kojem je podigao ljetnikovac, tražio je pomoć u novčara Nikole Petrovića,⁷⁶⁾ bio je primoran da proda nešto zemljišta u Sustjepanu,⁷⁷⁾ dolazio je u sporove s radnicima, koji su mu gradili. Da zaštititi sinovljevu i ženinu imovinu od vjerovnika, emancipirao je odsutnog sina Klementa ispod očinske vlasti, a ženinu imovinu dao procijeniti i utvrditi.⁷⁸⁾

Danas se uopće ne može tačno utvrditi, da li je dvorac imao kućnu kapelu,⁷⁹⁾ što sve potvrđuje, da je upravo gradnjom ovog raskošnog ljetnikovca Klement prekoračio svoje materijalne mogućnosti.

Zemljište na kojem je u Rijeci Klement V. Gučetić sagradio svoj ljetnikovac pripadalo je po starini crkvi sv. Vlaha u Dubrovniku, pa je zbog toga Klement imao plaćati prokuratorima iste crkve svake godine određenu naknadu (»pro affictibus giardini«). Kako je za vrijeme gradnje Klement propustio da plaća dospjele obroke, bio je primoran g. 1584. da potpiše u dubrovačkoj kancelariji ispravu, kojom je priznao, da je dužan za višegodišnju neplaćenu zakupninu do kolovoza g. 1583. znatnu svotu od 243 perpera, na što je za djelomično podmirenje ovog duga dao prokuratorima u nedostatku likvidnog novca — nešto vina, koje je imao u konobi svoje kuće u gradu.⁸⁰⁾

Iz ranijeg notarskog ugovora od 9/1. 1580. doznajemo, da je ovo zemljište već i prije izgradnje ljetnikovca bilo ograđeno zidom od tesanog kamena. No Klement je smatrao, da ga taj preniski zid ne može dovoljno štititi od nepoželjnih pogleda i mogućih provala i krađa, pa je zato naložio riječkim zidarima Luki Nikoliću i Pasku Ostojiću, da mu ga nadograde, da bi bio dosta viši, a svojom vrsnoćom jednak starome. Još je ugovorio, da će zidari sami nabaviti

⁷⁶⁾ D. C. 169, 98 a tergo libri

⁷⁷⁾ D. C. 172, 113

⁷⁸⁾ D. C. 172, 135 — D. C. 174, 37 a tergo libri

⁷⁹⁾ Kućna kapela ne spominje se u ugovorima o gradnji, no neki drže (I. Zdravković, o. c. str. 92), da je ona svakako postojala negdje u ograđenom prostoru u vrtu. Možda je to bila jedna od prigradnja i dogradnja ili mala kuća, o kojima se govori u notarskim ugovorima od 14/11, 1577, i 21/4, 1578? U Dubrovniku je bio običaj, da su se uz veće vlasteoske ljetnikovce gotovo redovito gradile i kućne kapele, od kojih je dobar dio danas srušen ili pregrađen. Tako je prigodom gradnje ceste srušena kapela Sorkočevićeva dvorca u Rijeci. U Gružu, na Batali srušena je kapela ljetnikovca Bonda-Majstorić, dok je ona u ljetnikovcu dvorca »Kosor« na Lapadu »preuređena« za ljetnu kuhinju. Crijević-Nerunova kapela na Pilama ostala je kod gradnje ceste izvan perivoja. Prigodom javnih radnja stradale su i razne druge zgrade. Tako je kod gradnje obalne ceste srušen dio terase s paviljonom Sorkočevićevog dvorca na Lapadu, a u najnovije doba prigodom gradnje Jadranske magistrale dio terase (Orsana) dvorca Stay-Stojković u Batahovini, ali taj je bio nadograđen u XIX stoljeću.

⁸⁰⁾ D. C. 171, 77 a tergo libri

potreban kamen i svu ostalu nužnu građu uz cijenu od 26 i pol perpera za svaki miljar površine.⁸¹⁾

Iz kancelarijskog ugovora od 26/1. 1584. vidi se, da je unutar zida bio već prije gradnje novog ljetnikovca uređeni vrt, koji je Klement — kako se to izričito ističe u notarskom ugovoru od 9/1. 1580. preuredio u perivoj (viridarium)⁸²⁾ s brojnim visokim kamenim stupovima s lisnatim glavicama, koji će služiti za ukras perivoja i držati odrine oko kojih će se savijati vinova loza.

Klement je ugovorio 20/8. 1575. s poznatim i mnogo zaposlenim gruškim zidarom Tomkom Ruskovićem, da mu sagradi ljetnikovac na temeljima, koji su već postojali⁸³⁾ i dao ga povezati s taracom na kojoj se još i danas nalazi bunar s krunom ukrašenom grbom vlasteoske obitelji Klascića.⁸⁴⁾ Moje je mišljenje, da je tu mogao

⁸¹⁾ D. N. 121, 193. Na ogradnim zidovima se još razabiru tragovi žbuke upotrebljene kod povišenja starog donjeg dijela zida. Od negdašnjih zidova danas postoje još prednji zid i oba pobočna, dok je stražnji srušen. Uz zid pred dobro sačuvanim renesansnim vratima, koja vode u vrt, stoje još i danas dvije stare kamene klupe, kakve nalazimo i kod nekih drugih ljetnikovaca.

⁸²⁾ D. C. 171, 77 a tergo libri. — D. N. 121, 193. Perivoj, u koji se danas ulazi iz zapuštene ceste, ranije s obale Rijeke, bio je nekada u duhu renesanse pravilno raspoređen talijansko-francuskim geometrijskim načinom i podijeljen na pačetvorine. Njegov arhitektonski izgled prikazao je arh. Zdravković nacrtom publiciranim na str. 211 svoje knjige. Podrobnije o negdašnjem izgledu i današnjem stanju perivoja vidi bilješku 92.

⁸³⁾ D. N. 120, 3

⁸⁴⁾ Na terasi Gučetićevog dvorca, na kruni bunara nalazi se, osim tri velike rozete isklesan reljefni grb za koji Zdravković (o. c. str. 99) pogrešno drži, da je grb jedne pučanske obitelji i koji je on u svojoj knjizi zabunom smjestio na terasu Gučetić-Vodničinog dvorca u Rijeci. U stvari to je prestilizirani grb vlasteoske obitelji Klascić (Clascich), koja se spominje u Dubrovniku — prema Rešetaru — u »Komentarima« Stj. Desiderija g. 1693, u »Kronici« Đona Rastića g. 1735, u izvještaju francuskog konzula u Dubrovniku La Mairea g. 1766, u »Zapisima« J. M. Matijaševića g. 1769. i napokon g. 1792. u rukopisu anonimnih »Anala«. Prema utvrđenoj dubrovačkoj heraldici grb Klascića ima po sredini široku traku na kojoj je s lijeve strane zvijezda, u sredini mjesec u horizontalali, a s desne strane ljiljan, dok se na kruni bunara kod Kl. VI. Gučetića nalazi s lijeve strane zvijezda, u sredini ljiljan, a desno mjesec u vertikali. Postoji i druga varijanta tog prestiliziranog grba na tzv. Čingrijinom bunaru na Boninovu, gdje se nalazi na traci s lijeve strane mjesec u vertikali, u sredini ljiljan, a s desne strane zvijezda. O njemu je opširno pisao C. Fisković u Zborniku Đ. Boškovića.

Ovakve prestilizacije vlasteoskih grbova susrećemo međutim i inače u Dubrovniku. Tako su Pucići kao nasljednici Gundulićevog ljetnikovca u Gružu svoje grbove stavljene s obje strane oltara u kućnoj kapeli dali isklesati s lijeve strane oltara tako da dvije trake s pobočnim ljiljanima padaju koso položene od desne strane na lijevu, dok na suprotnoj desnoj strani oltara radi simetrije trake s ljiljanima padaju koso s lijeve strane na desnu.

Slično je i s grbom vlasteoske obitelji Crijevića, koji ima prema heraldici po sredini na traci, koja ide koso od lijeve strane na desnu, položen mač, a postrance zvijezde, kako se to vidi na fragmentima kamina Gundulićevog ljetnikovca u Gružu i na Konstantinović-Me-

ranije stajati ljetnikovac sagrađen u gotičkom stilu još u XV stoljeću, kad je sagrađeno u Rijeci više gotičkih ljetnikovaca, koje je zatim dobrim djelom uništio zub vremena ili veliki potres g. 1520.⁸⁵⁾ Zato je i Gučetić prigodom gradnje zadržao stare vrtne zidove, temelje zgrade, terasu s paviljonom koji su podržavali gotički stupovi, nadalje dao izraditi »frize«, kojih nije bilo kod šest kamenih prozorskih okvira, te dao ugraditi na stražnjem dijelu kuće veliku gotičku triforu i dvije monofore, koje su vjerojatno pripadale prijašnjoj gotičkoj zgradi.⁸⁶⁾ U Dubrovniku nalazimo u XVI st. na ljetnikovce s gotičkim prozorima u pročelju, a u začelju s renesansnim (na primjer na Batali na Ljetnikovcu Majstorovičevom i na kući »Kosor« na Lapadu itd.), no nismo nigdje naišli, da bi pročelje bilo sagrađeno u kasno renesansnom, a začelje u mnogo bogatijem i dekorativnijem gotičkom stilu! Još ćemo istaknuti, jer nam se za ovu pretpostavku čini značajnim, da je Gučetić prigodom ugovaranja izričito tražio od majstora Ruskovića, da mu zajamči, da će svodovi van kuće i u izbi biti sagrađeni tako da se ne će srušiti dođe li do potresa!

darevom ljetnikovcu na Lapadu, dok prestilizirani grb, koji je publicirao Zdravković (na str. 93 svoje knjige) nosi samo mač po sredini dviju traka, pa ga zato isti pisac smatra grbom nepoznate pučanske obitelji.

Ponešto prestilizirane grbove ima i pučanska pomorska obitelj Stjepovića-Skočibuhe na palači u Gradu i na ljetnikovcima u Tricrkve i u Suđurcu, te neki drugi.

⁸⁵⁾ Kako je poznato, potres koji je 17. V 1520. uzdrmao Dubrovnik i njegovu okolicu, ošteti je među ostalim Knežev dvor i palaču Vojvode R. Pavlovića, a Vijeće umoljenih izričito spominje 22. V iste godine, da se povodom potresa ima sagrađiti zavjetna crkva Spasa. Držim, da se o tom velikom potresu do sada premalo pisalo, jer ga je zasjenio svojim katastrofalnim razaranjem kasniji potres iz g. 1667. Ipak je činjenica, da je Vlada mnogo raspravljala o posljedicama ovog snažnog potresa. Tako su Malo vijeće i Vijeće umoljenih odlučivali 22. V i 11. VI 1520. »super *ruinis domorum*, tectorum extra civitate«, nadalje »de terremoto, qui his diebus fuit in partibus nostris vicinis« (Vidi D. C. 109, 171, 174 — D. C. 217, 102 — Consil. Minus ex ano 1520, str. 251) to jest o rušenju brda i razaranju u Mlinima, dok su po riječima Senata, sve kuće unutar grada bile oštećene.

⁸⁶⁾ Trifora i jedna monofora postoje još i danas u začelju kuće, dok su od druge monofore ostali samo neki dijelovi s kojima se zidar poslužio, kad je u kasnija vremena odstranio oštećenu monoforu i u nju ugradio mali prozorčić za osvjetljenje jedne naknadno sagrađene mansardne prostorije u koju se dolazilo drvenim stepenicama. Tragovi tih stepenica vide se na zidu. Unutarnja zidna šupljina ove srušene monofore postoji još i danas u prostoriji pred dvoranom u prvom katu iz koje vode vrata na terasu. Nedaleko demontirane monofore sada se nalazi jedan oveći renesansni prozor, koji je izgleda sagrađen za osvjetljenje stubišta, kad se soba u kojoj se nalazila monofora stubištem i balustradom pregradila u dvije prostorije. Visoki svod dvorane i dviju pokrajnih soba obrubljen je profiliranim kamenim vijencima, koji se dobrim dijelom još nalaze na svom mjestu. U prostoriji, gdje je nekad bila monofora stoje dva kamena sjedala (pižuli), kakvih ima još nekoliko u toj renesansnoj građevini.

Dana 17/8. 1575. ugovorio je Klement V. Gučetić u Dubrovniku pred notarom pogodbu s poznatim i u aktima često spominjanim korčulanskim klesarom Jakovom Pavlovićem,⁸⁷⁾ da će mu isklesati 4 portala za dvoranicu (saloču) u prizemlju i to za dvojna vrata, koja će voditi u dvije pokrajne sobe, jedan portal za kuhinju i četvrti za izbu. Zatim četiri portala kroz koje će se ulaziti iz dvorane prvog kata u četiri pobočne sobe. Nadalje šesnaest kamenih okvira za prozore, dok će za šest prozora izraditi samo »frize«, kojih još nemaju. Još će isklesati četiri kamina za prostorijske u prizemlju i prvom katu, dvadeset i dvije stepenice, dva kamena luka, te balustradu na vrhu stepeništa, te stotinu i osam zubaca, koji će držati krovni kameni žlijeb.⁸⁸⁾ Obiteljski grb Gučetića ne spominje se u

⁸⁷⁾ Korčulanin Jakov Pavlović poznat je kao vrstan klesar arhitektonskih ukrasa i kamenog namještaja kod gradnja raznih palača i ljetnikovaca u Gradu i okolici. Tako se spominje g. 1578. u opširnem ugovoru prigodom gradnje dvorca Marina Luke Bunića na Gruškoj obali (D. C. 164, 175), palače Mihe Pracata u Gradu g. 1578. (D. N. 121, 117) i kuća Scipiona M. Bunića, Tome P. Sorkočevića i Andrije M. Rastića u Gradu.

⁸⁸⁾ Danas se od Pavlovićevih radova još vide: četiri kamena portala u dvoranici (saloči), od kojih se kroz dva portala ulazi u dvije pokrajne sobe, kroz treći u predsoblje (hodnik), a kroz četvrti u izbu (spremu).

Daljnja četiri profilirana kamena portala nalaze se u dvorani prvog kata, kroz koje se ulazi u četiri pobočne sobe, koje leže na desno i lijevo od dvorane.

Od kamina, koje je izradio Pavlović, svi se još nalaze na svojim mjestima i to u prizemlju, jedan u dvoranici i dva u desnim pokrajnim sobama, te jedan u dvorani prvog kata.

Od dvaju naručenih ornamentiranih kamenih umivaonika (pila) nalazi se jedan u dvoranici, a drugi u dvorani.

U dobrom stanju su još i danas stepenice, koje vode iz prizemlja u prvi kat. Stepenice su dosta strme, 130 cm, široke, na početku ukrašene lukom, a na vrhu renesansno-gotičkom balustradom. Drugi naručeni luk nije vjerojatno bio nikada ni izrađen, jer je bio možda naručen, kad se još pomišljalo na to, da se stepenice grade na dva kraka. Na zidu uz stepenice vide se još željeza, koja su podržavala drveni rukohvat talijanski zvan »passamano«.

Kameni prozorski okviri na kući još su svi sačuvani, osim jedne već spomenute monofore. U prizemlju imade 8 renesansno profiliranih kamenih okvira, a u dvorani prvog kata i u pokrajnim pročelnim sobama, te na desnoj pobočnoj strani kuće 7 prozora s prekinutim kasno renesansnim zabatima (zasječnim timpanonima). Ovakve prozore vidimo još na Gundulić-Kesterčanekovom ljetnikovcu u Gružu, Boždarević-Skaprlendinom i Vekarićevom ljetnikovcu u Rijeci, na tzv. Đorđić-Matijevićevom ljetnikovcu na Batali na Lapadu, nad srednjim prozorom prvog kata Crijevićeva-Nerunova ljetnikovca na Pilama, nad vratima kućne kapele Ivana Gundulića, poslije Bundića u Tricrkve, na prvom katu pobočne strane Kneževog dvora u Dubrovniku itd.

Kameni profilirani žljebovi oko krova, koji je bio podignut na četiri vode, i njegovi profilirani zupci još se nalaze na svom mjestu, dok se već spomenuti vješto profilirani kameni vijenci u dvorani i lijevim pobočnim sobama prvog kata ruše, padaju i lome.

U dvoranici prekrtoj crveno-sivim mramornim pločicama, nalaze se na stražnjem zidu već spomenuti kamin i umivaonik (pilo), a po

ugovoru, a nismo ga našli nidge niti na zgradi, niti na kamenom pokućstvu.⁸⁹⁾ U saloči je iznad vrata samo jedan oštećeni grb, ali taj nije Gučetićev.

Tri dana nakon spomenutog ugovora sklopio je Gučetić s gruškim zidarom Tomkom Ruskovićem pogodbu, kojom se ovaj obvezao da će mu sagraditi ljetnikovac »na temeljima, koji su već postojali« s jednom manjom dogradnjom i jednom prigradnjom, te drugom manjom kućom. Prema sporazumu Rusković će dobiti za unutarnje zidove (>mezaline<) 25 perpera po miljaru površine. Svodove u prizemlju izradit će jednake (tj. križaste) kao što su izrađeni u kući Tome Vasiljevića u Gradu i uz istu cijenu. Za svodove van kuće i za svodove u izbi primit će po 4 groša za svaki lakat. Unutrašnje sobne zidove u prizemlju, kao i zidove izbe sagradit će na temeljima dubokim dva lakta i taj rad bit će mu posebno plaćen prema procjeni dvaju majstora. Za postavljanje stepenica primit će 2 škude.⁹⁰⁾

sredini desnog zida kameni ormar. U ostalim sobama prizemlja i prvog kata pod je prekriven četverouglastim crvenim opekama, a kuhinja kamenim pločama. Tu se nalazi prozor osiguran željeznom rešetkom. Na stropu se vidi klin na kojem je visjela svjetiljka-uljanica, a u zidu se još nazrijevaju tragovi ognjišta i kamene vodovodne cijevi, koja je dovodila vodu iz cisterne. Kuhinjsko pilo, koje se spominje u ugovoru sklopljenom s Pavlovićem danas više ne postoji, pa je sigurno vremenom nekuda odneseno.

S druge strane unutarnjeg kuhinjskog zida nalaze se dvije cisterne s bačvastim svodovima. U onoj bliže kuhinji vide se okrajci dviju kamenih okruglih odvodnih cijevi, od kojih je jedna — kako rečeno — dovodila vodu u kuhinju, a druga u česmu pred kućom, koja više ne postoji.

⁸⁹⁾ Grb Gučetića vidi se još i danas u Dubrovniku na bivšim njihovim zgradama, krunama bunara, kaminima itd., a sastoji se od jednostavno formirane plohe razdijeljene na dvije horizontalne polovice; gornju praznu, donju ukrašenu dvjema trakama. Osim ovog grba imali su Gučetići već u XV st. i grb na kojem se na gornjem dijelu nalazila prikazana himera, kako se to još i danas vidi na grbu, koji je uzidan na paviljonu kuće br. 25 na Pilama. Prema arhivskim spisima (D. N. 106, 110) ovaj grb podijelio je Gučetićima ferarski vojvoda Herkul g. 1480, kada je Nikolu Marina Gučetića uvrstio među svoje »ministre i domestike« s pravom da Nikola Marinov i njegov nećak Nikola upotrebljavaju rečeni grb i uživaju sve povlastice s tim povezane. Ova grana Gučetića već je davno izumrla, a s njima su nestali i njihovi grbovi.

⁹⁰⁾ Kako je krov ljetnikovca konačno propao iza drugog svjetskog rata, to danas ne postoji svod u dvorani u prizemlju, ni strop u dvorani u prvom katu. U ostalim pobočnim prostorijama prizemlja svodovi su križasti građeni u sedri s lukovima, koji su u dvorani ležali na ukusnim bogato ornamentiranim lisnatim konzolama, kojih ima 14, dok u ostalim prostorijama na jednostavnije profiliranim konzolama, čiji donji dio svršava malim kamenim polukuglicama. U sredini stropova pobočnih prostorija uzidane su kamene rozete ispod kojih su visjele uljanice. U pobočnim sobama prvog kata pregradni zidovi građeni su od drvenih greda s ugrađenim velikim četverouglastim pločama načinjenim od lomljenog kamena i opeka, te povezanih žbukom.

Terasa, koja je u kasnija vremena u svom prednjem dijelu bila prekrita krovom, išla je nekada do obale tj. od cisterne — nad ko-

Dana 18/9. 1578. učinio je Gučetić notarski ugovor s drvodjelcima Nikolom Aleksandrini i Ivanom Đurovićem, da mu izrade 11 drvenih kapaka za prozore za prizmelje, 13 kapaka za prozore u dvorani i za sobe u prvom katu, dvoja velika ulazna i izlazna kućna vrata, troja ukrašena sobna vrata, troja ukrašena vrata za uzidane ormare, sve prema nacrtu, koji je predao majstorima. Taj se nacrt, poput brojnih drugih načinjenih prigodom gradnja kuća i ljetnikovaca, već davno izgubio.⁹¹⁾

Dana 5/11. 1575. obavezao se pred notarom već spomenuti klesarski majstor Jakov Pavlović, da će izraditi i dovesti Gučetiću u njegov vrt u Rijeci u roku od godine dana 150 kamenih stupova (»kolona«) i to 20 visokih šest i pol lakata, a stotrideset visokih pet i pol lakata uz ugovorenu cijenu. No tri godine poslije tj. 20/10. 1578. izjavio je Jakov pred novčarom Nikolom Petrovićem, da je do tog dana predao Gučetiću samo 43 isklesana stupa i ako se obvezao da će isklesati 150, a umjesto ostalih obećanih 107 stupova, da će izraditi samo 50 uz ugovornu cijenu i to 20 do svibnja g. 1579, a 30 do ožujka g. 1580. Ukoliko bi međutim dostavljeni stupovi bili veći od naručenih, Gučetić će biti dužan da ih plati prema procjeni majstora klesara.⁹²⁾

Iz notarskog ugovora od 14/11. 1577. doznajemo, da je zidar Tomko Rusković dovršio zidarske radove ljetnikovca u roku od 2 godine i 3 mjeseca, ali da Klement V. Gučetić nije bio izradom zadovoljan, budući da nije bilo sve izgrađeno prema dogovoru.⁹³⁾ Nastao je spor radi gradnje samog ljetnikovca, zatim radi prigradnje i dogradnje uz kuću, kao i radi gradnje onog manjeg objekta,

jom se nalazi duga kamena klupa — do orsana. Nad orsanom nalazio se paviljon, kojemu doduše danas nema traga, no polomljeni gotički profilirani stupovi, koji su podržavali krov paviljona, danas su razbacani po kući, cisterni i vrtu.

U bivšem perivoju, po sredini njenog desnog ogradnog zida vide se neke ruševine, možda ostaci »male kuće«, koja se spominje u obraničnoj presudi od 21/4. 1578?

⁹¹⁾ Radnje, koje su izveli drvodjelci Aleksandrini i Đurđević gotovo su sve propale. Ostala su samo trula vrata, koja vode s ceste u vrt, ulazna i izlazna vrata u dvoranici, vrata na teracu, te ostaci jednog prozora u prizemlju, na pročelju zgrade. Po ostacima željeznih okova i rupama na zidovima vidi se, da su vanjski prozori negda bili provideni staklom, a iznutra da su se nalazili kapci pojačani poprečnim drvenim zasunima.

Kameni ormari danas su svi bez vratnih krila, jedino se jedno s rozetom ukrašeno krilo, pribijeno iznutra na novijim vratima orsana, djelomice sačuvalo.

⁹²⁾ Od 93 kamena stupa, koji su nekada prema ugovoru bili isklesani da ukrasuju perivoj, danas postoji još samo 27 okruglih stupova razne debljine, od kojih najdeblji imade opseg 83 cm, dok je jedan na pola slomljen, te četiri osmerokutna stupa, od kojih su tri čitava. Svi stupovi imaju ukrašene glavice i nemaju posebnih postolja (baza) već su direktno uzidani u profilirane kamene ploče, koje pokrivaju ogradne zidove dolaca. Široka šetnica, do kuće i uz kuću popločena je kamenim pločama.

⁹³⁾ D. N. 121, 30

koji je pripadao imanju i kući. Bilo je prigovaranja s obiju strana, dok nije konačno odlučeno, da spor presude obranici vlastela Nikola Ranjina i Nikola Gučetić, koji su dana 21/4. 1578. presudili, da Gučetić imade platiti Ruskoviću za pregradne zidove (»mezaline«) 25 perpera po miljaru, za svodove u kući, kad ih Rusković dovrši istu svotu, koju je platio Tomo Vasiljević prigodom gradnje svoje kuće u Dubrovniku. Za svodove izvan kuće (možda bačvaste svodove u cisternama ili arsenalu) i za svod u izbi da će primiti kako je već ranije ugovoreno 4 groša po laktu time da preuzima jamstvo, da će isti biti sigurni od potresa. Nadalje, da će za izgradnju temelja »mezalina« u sobama (per il fondamento di mezalini) i u izbi dubokih 2 lakta biti plaćen prema procjeni dvaju građevinskih majstora, dok će za postavljanje stepenica primiti 2 škuđe, kako je već ranije bilo ugovoreno.⁹⁴⁾

Nakon šestogodišnje gradnje uz mnogo truda, peripetija i dramskih momenata bio je g. 1581. Gučetićeve renesansni ljetnikovac sa svojim pobočnim zgradama, stupovima i zidarskim radnjama u perivoju konačno gotov. Odmah iza toga doveo je Gučetić iz Mravinaca svoga »vilika« Mihoća Stjepanovića, da mu služi kao gospodar u istu uvjete kako su bili dužni služiti i ostali težaci u Rijeci dubrovačkoj.⁹⁵⁾

Gučetići, koje nalazimo već od XIV stoljeća među najbrojnijim dubrovačkim zemljoposjednicima, bili su privrženi svojoj zemlji i brižno je obrađivali. Posjedi u Rijeci dubrovačkoj s ljetnikovcem, perivojem i okolnim zemljištem, koji leži uz obalu Rijeke (Omble) gdje se izvorna voda već miješa s morem, s brdovitom pozadinom obraslo zelenim vinogradima i maslinjacima, držali su u svojim rukama potomci Klementa V. Gučetića nekoliko stotina godina.⁹⁶⁾

U XX stoljeću bio je njen vlasnik Vladislav Marija Gučetić (rođen u Dubrovniku g. 1788). Iako je imao veliku obiteljsku kuću u gradu, boravio je svake godine više mjeseca u riječkom dvorcu, jer ga je osobito volio. Ovdje je boravio i u hladnije godišnje doba, jer je dvorac već od početka bio namijenjen ne samo za ljetovanje, nego i za zimovanje, što potvrđuju brojni kamini podignuti po sobama.⁹⁷⁾

⁹⁴⁾ D. N. 121, 69, 70

⁹⁵⁾ D. C. 167, 96

⁹⁶⁾ U XVIII st. držao je riječko imanje u svojim rukama Vladislav Luke Gučetića (D. C. 217, 105, 106), član Senata, pisac opširnog djela: »De casibus domus atque familiae suae«, čiji se portret, djelo holandskog slikara iz g. 1657., danas nalazi u Rokoko dvorani Kneževa dvora.

⁹⁷⁾ J. Bersa: Dubrovačke slike i prilike. Matica Hrvatska, Zagreb 1941, str. 210—221.

Engel-Stojanović: Povijest dubrovačke republike, Dubrovnik 1923, str. 345—350.

Nad ulaznim vratima u dvorac dao je V. M. Gučetić, da mu klesar na kamenom okviru ureže slova njegovih imena VLA i MARIA, kako se to i danas vidi.

Nakon burne g. 1848., koja je potresla cijelu austrijsku carevinu, pa i Dubrovnik. Vlad je sve rjeđe dolazio u grad ogorčen zbog teških političkih i socijalnih previranja. Radi toga imao je neprilika s političkim vlastima, pa se sve više povlačio na svoje riječko imanje govoreći, da mu ono malo što mu je preostalo dosta da »priživuka«, jer da Austriju služiti neće, kao što su to učinila neka druga dubrovačka vlastela.

Vlađ Gučetić bavio se osim ekonomijom — kako su to njegovi kroničari zabilježili — i književnošću.⁹⁸⁾ Iz svog riječkog dvorca, gdje je drugovao sa svojim knjigama, pisao je pisma puna dostojanstva i vlasteoske otmjenosti njemačkoj književnici Idi Düringsfeld, koja je sredinom prošlog stoljeća živjela u Dubrovniku. On je poznao francuski jezik i književnost bolje, negoli drugi u Dubrovniku, a njegova politička oštroumnost i duhovitost bila je poznata među njegovim savremeniciima. Shvatio je tragediju starosti, da čovjek može preživjeti ne samo svoje vrijeme, nego i sebe samoga. Zato bi se znao sam sebi rugati govoreći, da je »prilika od muzeja«, jer onaj tko ne nosi u sebi duh svoga vremena, trpi svu nevolju svoga doba. Godine 1859. umro je Vlađ u 79. godini života, uklonivši se tako-kako veli kroničar⁹⁹⁾ — sukobu starijih ideja s novima i jednog stoljeća s drugim. Pokopan je na idiličnom brežuljku pokraj crkve sv. Marije na Rožatu u Rijeci, gdje se na nadgrobnoj ploči čita njegova posljednja želja, da baš tu na rožatskom groblju želi počivati u miru!

Danas je posjed u rukama nasljednika Zbutega, koji žive u Zagrebu, odnosno u Beogradu i u nasljednika Lazarevića, koji žive u Americi. Dvorac je u ruševnom stanju i sve više propada, i uzalud su Regionalni Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Zavod za zaštitu spomenika u Dubrovniku, nastojali da mu nađu novu namjenu i da ga restauriraju.

Na području bivše Republike dubrovačke nalazi se još i danas — uz opisani dvorac Klementa VI. Gučetića — preko šesdeset ljetnikovaca iz prošlih stoljeća danas djelomično ruševnih od kojih stanoviti dio pretstavlja ne samo značajna arhitektonska ostvarenja, nego i njihova kronika bilježi značajna poglavlja dubrovačke, književne, diplomatske i kulturne historije.

Svijesna toga Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu obnovila je neke od njih kao Gučetićeve ljetnikovac s perivojem u Trstenom, Knežev dvor s ložom i vrtom u Cavtatu, te jedan od najljepših dubrovačkih dvoraca, Sorkočevićeve ljetnikovac na Lapadu. Osim toga restaurirano je više ili manje uspješno još nekoliko ljetnikovaca ponajviše zauzimanjem njihovih vlasnika i korisnika tako dvorac Stjepović-Skočibuhe u »Tricrkve«, ljetnikovci Bunić-Gradićev i Gundulić-Kesterčanekov na gruškoj obali, zauzimanjem Konzervatorskog zavoda u Splitu, ljetnikovac Natalica na Kantafigu

⁹⁸⁾ Bersa, Engel-Stojanović, ibidem

⁹⁹⁾ Engel-Stojanović, str. 348.

u Gružu, ljetnikovci Đorđić-Zago i Bundić-Majstorović na Batali, ljetnikovac »Rašica« i Konstantinović-Medar na Lapadu, te Pucićeve u Komolcu.¹⁰⁰⁾

Zadnjih godina su poduzeti i neki arhitektonsko-terenski radovi u vezi proučavanja spomenika kulture. Tako su slušači odsjeka za povijest umjetnosti fakulteta u Zagrebu (1965), te tehničko-arhitektonskog fakulteta u Ljubljani (1966) pod vodstvom svojih profesora i nastavnika obradili većinu dubrovačkih dvoraca i ljetnikovaca. I Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Zavod zaštite spomenika u Dubrovniku poduzeli su korake za restauraciju dubrovačkih dvoraca i ljetnikovaca, pa se stoga s pravom očekuju pozitivni rezultati tih nastojanja. Istodobno uočena je i potreba, da se pristupi što intenzivnijem prikupljanju *daljnje* urbanističke i građevne dokumentacije, a isto tako da se *nastavi* istraživanjem gotovo neiscrpnih vrela Historijskog arhiva u Dubrovniku čime će se upotpuniti nove stranice kulturne historije o graditeljima, naručiteljima izgradnja, kao i o političkim, društvenim i materijalnim prilikama starog Dubrovnika. Ovako izrađeni projektni elaborati poslužili bi za rekonstrukciju ljetnikovaca, koji bi se sačuvali od propadanja namijenili u prosvjetne, socijalne, privredne, turističke i stambene svrhe, te tako osposobili i namijenili suvremenom životu kao značajna ostvarenja naše kulturno-povijesne baštine.

¹⁰⁰⁾ Fisković: Kultura dubrov. ladanja— str. 64, 66.

Zdravković: Dubrovački dvorci. str. 48, 71.

Kesterčanek: Dubrovački renesanski dvorac XVI st. u Tricrkve— str. 416, 417.

O Gundulićevom ljetnikovcu u Gružu namjeravam nakon dugogodišnjeg rada na samom objektu, u arhivima i stručnoj literaturi dokora objaviti monografiju.

* * *

Kod istraživanja na terenu Gučetićevog ljetnikovca u Rijeci dubrovačkoj bio mi je od osobite pomoći ing. Srđan Lasić.

CONSTRUCTION DE VILLAS A DUBROVNIK AU XVIe. s.

Frano Kesterčanek

Sur les villas de style gothico-Renaissance, situées sur le territoire de la République de Dubrovnik, ont écrit jusqu' à présent N. Dobrović, J. Zdravković et C. Fisković. L'auteur de cet article apporte de nouvelles données sur ces villas, qu'il a trouvées dans les anciennes Archives de la République de Dubrovnik. Ce sont des contrats pour la construction, des détails sur le mode de construction, sur les constructeurs et propriétaires de ces villas — nobles et dignitaires de Dubrovnik, riches commerçants et armateurs.

De ces renseignements d'archives, comme de ceux que nous connaissons déjà, on voit que ces villas furent construites sur tout le territoire de la République de Dubrovnik, sur la terre ferme et dans les îles. Ces données d'archives nous apprennent de nouveau que ces villas furent bâties par des constructeurs locaux et des tailleurs de pierre aux noms slaves qui étaient originaires du territoire de Dubrovnik ou de l'île voisine de Korčula, c'est pourquoi l'architecture de ces villas et de leurs jardins offre des caractéristiques locales. L'auteur se réfère en particulier à la villa de campagne de la famille Gučetić sur les bords de la Rivière de Dubrovnik